

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ МАЛОГО БІЗНЕСУ В МИКОЛАЇВСЬКОМУ РЕГІОНІ

SOCIO-ECONOMIC ANALYSIS OF SMALL BUSINESS IN NYKOLAEV REGION

Постановка проблеми. Щодо розвитку малого бізнесу, то і державна, і регіональна політика в області повинна формувати умови для рівноправного розвитку та підтримки різних форм власності. Але методи господарської діяльності, специфіка впливу мають бути глибоко диференційованими за районами й галузями та виходити з існуючої економічної ситуації. У цій політиці варто передбачити можливості потужного проширення малого бізнесу, його виробничого, фінансового та людського потенціалу саме в різних сферах господарювання. Тобто підвищувати рівень розвитку цієї сфери в площині розвитку виробничих сил і виробничих відносин у регіоні. Таким чином, він повинен формуватися на тій соціально-економічній базі, яку має регіон, тобто на базі історично сформованого виробничо-технічного потенціалу та невиробничої сфери.

Оцінку розвитку малого бізнесу в Миколаївській області побудуємо на теоретико-методологічній основі. Мета оцінки орієнтована на визначення особливостей поведінки малого бізнесу, пов'язаного з формуванням регіонального соціально-економічного середовища та сучасного нормативно-правового поля.

Отже, основою цієї оцінки оберемо комплексний підхід, що базується на інтегрованих показниках, сформованих на значній інформаційній базі. Ідеологію комплексної оцінки зорієнтуємо на визначення, з одного боку, диспропорцій в розвитку малого бізнесу по районах області, а з другого боку, на якості самої його структури.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. економічна наука приділяє значну увагу ролі, місцю та фінансовим джерелам розвитку малого бізнесу у перехідних економіках. Серед вітчизняних дослідників цієї проблеми слід назвати В.Л.Андрущенка[1], Амоша О[2] , О.Д.Василика[3], З.С.Варналія[5], Медведчука С.В. [5], Разумнову І.І. [6], С.К.Реверчука[7], С.І.Юрія[8] й ін.

Найчастіше питання, пов'язані із розвитком малого бізнесу та його стимулюванням висвітлюються і полемізуються на сторінках наукових журналів, таких як "Економіка України", "Фінанси України", "Економіст" та у газетах "Фінансова Україна", "Голос України", "Дзеркало тижня", "Інвестиційна газета", "Україна Business", "Урядовий кур'єр" й ін. Водночас не всі аспекти цієї складної і багатогранної проблеми з'ясовані та отримали належне обґрунтування, зокрема в умовах перехідної економіки. Багато положень є суперечливими і дискусійними.

Невирішені частки загальної проблеми. На сучасному етапі ринкової трансформації економіки України існує потреба подальшого дослідження розвитку підприємств малого бізнесу. На перший план при цьому виходять проблеми впливу та наслідків макроекономічної політики на розвиток дрібного бізнесу у регіональному аспекті, узагальнення світового досвіду розширення фінансових ресурсів для розвитку підприємств малого бізнесу, взаємозв'язку фінансових джерел та інвестиційної діяльності цих підприємств, розроблення пропозицій і рекомендацій щодо розширення джерел фінансування малого бізнесу у вітчизняній економіці.

Мета дослідження. Метою дослідження є аналіз становлення і розвитку підприємств малого бізнесу в Миколаївському регіоні в перехідній економіці; визначити перспективи його розширення; дослідити вплив нормативно-правового забезпечення на розвиток джерел фінансування; виявити вплив регіональної політики на формування дрібного та середнього бізнесу в Миколаївській області; спрогнозувати перспективи розширення малого бізнесу у регіоні.

Виклад основного матеріалу. У 2005 році сектор малого бізнесу Миколаївщини був представлений 7897 суб'єктами господарювання, що складає 86,9% загальної кількості підприємств - суб'єктів підприємницької діяльності[10].

В центральній підсистемі малого бізнесу діяльність малих підприємств здебільшого сконцентрована в обласному центрі. У 2005 році 70,1% (5533) їх загальної кількості припадало у м. Миколаєві. Серед міст і районів області найбільша кількість малих підприємств (понад 100) розташована у містах Первомайську, Вознесенську і Южноукраїнську та в Баштанському, Березанському, Жовтневому, Миколаївському, Новоодеському і Первомайському районах [10].

Периферійну підсистему утворювали громадяни, які займалися комерційною діяльністю, але не були зареєстровані як дрібні підприємці. Так як вони функціонують у неформальному секторі економіки, оцінити їх кількість поки що неможливо.

Характерною рисою малих підприємств Миколаївської області, як і в Україні, є гіпертрофований розвиток напівпериферійної підсистеми, частка якої у загальній кількості суб'єктів малого бізнесу становить 82,3%, а в загальній кількості зайнятих – 34%, що не є ознакою цивілізованих ринкових відносин у сфері МБ (табл. 1).

Таблиця 1

Основні показники малого бізнесу Миколаївської області
в контексті його розвитку в Україні

Назва показника	Миколаївська область		Україна	
	Абсолютне значення показника	у % до підсумку	Абсолютне значення показника	у % до підсумку
Кількість суб'єктів МБ,				

тис. одиниць, в т.ч.:	91,6	100,0	1975,0	100,0
кількість МП, тис. одиниць	16,2	17,7	272,7	13,8
кількість підприємців				
фізичних осіб, тис. одиниць	74,2	81,0	1656,0	83,8
кількість ФГ, тис. одиниць	1,2	1,3	46,3	2,4
Кількість підприємств МБ на				
10 тис. осіб населення, в т.ч.:	352	х	415	х
МП на 10 тис. осіб населення	62	х	60	х
підприємців-фізичних осіб на				
10 тис. осіб населення	285	х	348	х
фермерських господарств на	5	х	9	х
10 тис. осіб населення				
Кількість зайнятих у МБ,				
тис. осіб, в т.ч.:				
на малих підприємствах	218,5	100,0	5126,0	100,0
фізичних осіб	143,1	65,5	2052,2	40,0
у фермерських	74,2	34,0	2972,0	57,9
господарствах	1,2	0,5	101,8	2,1
Частка зайнятих у МБ у				
загальній чисельності	х	19,1	х	23,8
зайнятих, %				

Порівняльний аналіз масштабів діяльності МБ можна опосередковано оцінити через суму сплачених податків. У 2005 році платежі підприємців, зайнятих у МБ, складала понад 21% надходжень до зведеного бюджету області, в тому числі підприємців-фізичних осіб – 4%[10].

Проаналізуємо детальніше економічну діяльність суб'єктів МБ.

Одним з основних показників, які характеризують процес розвитку малого бізнесу є динаміка зміни кількості діючих малих підприємств. Так, з перших років здійснення економічних реформ, всупереч труднощам перехідного періоду відбувалося швидке зростання кількості малих підприємств. Кількість діючих малих підприємств у Миколаївській області зросла з 959 у 1991 р. до 7897 у 2005 р. або у 8 раз[10]. У середньому по Україні – у 14 раз [9] (рис. 1).

Найвищими темпами МП у Миколаївській області зростали у 1992 році, тобто після прийняття законів України «Про підприємництво», «Про підприємства в Україні» та інших. Динаміці МП сприяли пільги в оподаткуванні новоутворених МП, що, з іншого боку, спонукало до зменшення кількості кооперативів зі створенням у подальшому нових МП. Згідно чинного законодавства пільги в оподаткуванні надавалися як підприємствам, створених громадянами, які раніше не займалися підприємницькою діяльністю, так і підприємствам, у які громадяни вносили майно, отримане після ліквідації кооперативів. Однак, якщо кооператив переєструвався у мале підприємство, то ніякі пільги йому не надавалися.

У перші роки становлення малого бізнесу ряд малих підприємств були засновані великими державними підприємствами як дочірні. Високі результати діяльності цих підприємств досягалися за рахунок пільгового або безкоштовного використання виробничих площ, обладнання державних підприємств-засновників.

У 1993 році було скасовано податок на дохід і почав діяти податок на прибуток. Право на зменшення ставки податку на 50% в перший рік діяльності отримали МП, які виробляли промислову продукцію, товари для населення, здійснювали будівельно-монтажні і ремонтно-будівельні роботи. У цьому ж році почалося скорочення кількості МП науки і наукового обслуговування, зв'язку, інформаційних послуг та інших видів економічної діяльності. Швидкий ріст кількості МП пояснюється активним розвитком торгово-посередницького бізнесу.

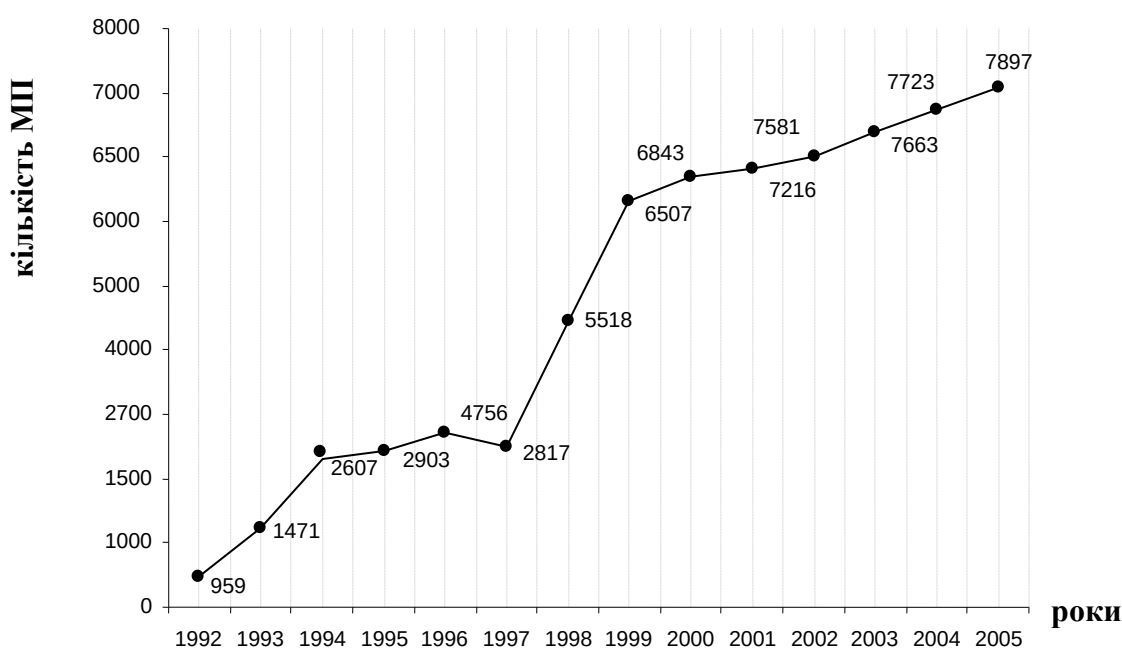

Рис. 1 Динаміка кількості МП Миколаївської області, 1992-2005рр.

З 1994 року починає окреслюватися новий період розвитку МП, коли можливість надприбутковості торговельно-посередницької діяльності практично почали вичерпуватися. Найбільш кризовим для розвитку МП у Миколаївській області був 1996 рік (табл. 2). У цей рік вперше за весь період становлення малого бізнесу в регіоні не було зафіксовано росту діючих МП. Під впливом погіршення загальноекономічної ситуації в країні, посилення податкового тиску фінансова база малих підприємств була підірвана.

Таблиця 2.

Динаміка кількості МП Миколаївської області та України за 1991-2005 рр. [9]

Роки	Україна	Темпи зміни, %	Миколаївська обл.	Темпи зміни, %
1992	19598	100,0	959	100,0
1993	50496	257,7	1756	183,1
1994	75003	148,5	2607	148,4
1995	79827	106,4	2903	111,3
1996	91601	114,7	2817	97,0
1997	93091	101,6	4756	168,8
1998	136238	146,3	5518	116,0
1999	173404	127,3	6507	117,9
2000	197127	113,7	6843	105,1
2001	217930	110,6	7216	105,4
2002	233607	107,2	7581	105,0
2003	253791	108,6	7663	101,0
2004	272741	107,5	7723	100,7
2005	-	-	7897	102,2

Цей період характеризується гіперінфляцією, повним знецінюванням заощаджень населення, ростом податкових ставок банківського кредиту, що паралізувало інвестиційну діяльність. Ці тенденції позначились на динаміці МП. У 1996 році в регіоні припинили свою діяльність близько 500 малих підприємств. Разом з тим, малий бізнес у цей важкий період дозволив вижити значній частині населення.

У 1997-1998 рр. у Миколаївській області почався новий період високих темпів росту кількості МП. Ще в квітні 1996 року постановою кабінету Міністрів України була затверджена перша «Програма розвитку малих підприємств в Україні на 1997-1998 рр.», яка мала на меті забезпечити стабільний розвиток МП як невід'ємного сектора ринкової економіки і створення нових робочих місць. У зв'язку з цим з'явилася можливість одержання фінансових кредитів, матеріально-технічної, інноваційної, консультативної і кадрової підтримки.

За даними офіційної статистики, починаючи з 2000 року у Миколаївській області знову з'явилася тенденція зниження темпів зростання кількості малих підприємств. За останні п'ять років середні темпи зростання кількості малих підприємств в регіоні не перевищували 3,7% (в середньому по Україні – 3,5%). Починаючи з 2000 року нові МП з'являються з меншою інтенсивністю, що деякою мірою можна пояснити і тим, що більшість сфер прибуткової діяльності, які їм були доступні, вже зайняті.

У 2005 році було створено 758 підприємств, що на 17,0% більше ніж у 2004 році. Переважна кількість новостворених суб'єктів (98,2%) розпочала свою діяльність шляхом утворення абсолютно нових факторів виробництва: нових робочих місць і засобів виробництва[10].

Якщо аналізувати розвиток малих підприємств Миколаївської області на тлі України, то частка регіону за їх кількістю за період 1991-2004 року не змінилася і становить 5,7%. За цим показником регіон займає 4-е місце в Україні (після Донецької, Дніпропетровської, Харківської областей та Львівської) [9]. (див. табл.3).

За кількістю МП на 10 тис. осіб населення Миколаївська область займає 4-е місце (після м. Києва, АР Крим, м. Севастополь) (табл. 3)

Таблиця 3

Місце Миколаївської області в Україні за основними показниками розвитку малих підприємств в Україні у 2004 році

Показники	Миколаївська область	Україна				
		Середнє значення	Максимальне значення	Мінімальне значення	Амплітуда коливання між максимальним і мінімальним значенням	
					Абсолютне	Відносне
Кількість МП, одиниць	7897 (п'яте)	283398	26020 Донецька обл.	3881 Чернівецька обл.	22139	6,7
Кількість МП на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць	62 (п'яте)	60	69 АР Крим	38 Тернопільська обл.	31	1,9
Середньорічна кількість зайнятих працівників, тис. осіб	128,9 (третє)	1978,8	168,3 Донецька обл.	29,5 Чернівецька обл.	138,8	5,7
Рівень зайнятості на МП, у % до загальної кількості населення у працездатному віці	8,8 (перше)	7,2	8,8 Миколаївська обл.	5,1 Луганська обл.	3,7	2,4
Рівень операційної рентабельності за основними видами економічної діяльності, %	3,7 (друге)	0,3	6,6 Закарпатська обл.	-8,2 Житомирська обл.	14,8	-

Примітка. Складено автором за даними [9]

Про несприятливий стан малого бізнесу в регіоні свідчить також значний розрив між зареєстрованими і діючими МП. Це можна пояснити тим, що на початку ринкових перетворень не кожний підприємець міг пристосуватися до нових умов господарювання, тому спостерігався застій щодо ефективності розвитку малого бізнесу. Перша хвиля підприємців регіону не була підготовлена до труднощів і невизначеної економічної ситуації перехідної економіки. Велика розбіжність між діючими та зареєстрованими МП за період 1993-1996 рр. дає підстави стверджувати, що підприємці переоцінили свої можливості функціонування в умовах економічної нестабільності.

З 1998 року в розвитку малого бізнесу в регіоні спостерігаються позитивні процеси, які характеризують наближення реально функціонуючих МП до кількості зареєстрованих. А це означає, що зростає рівень адаптованості підприємців до роботи в нових умовах. Однак за рахунок збільшення кількості МП поки що не вдалося розв'язати проблеми зайнятості і безробіття населення.

За останні роки у Миколаївській області структура кількості МП за видами економічної діяльності практично не змінилася. Діяльність МП у сфері торгівлі і послуг залишається більш привабливою, ніж виробнича діяльність.

На сьогодні найбільше МП функціонує в оптовій та роздрібній торгівлі – два з кожних п'яти. Однак кількість торговельних підприємств в останні роки зменшується через активізацію діяльності підприємців – фізичних осіб.

У сфері послуг спостерігається переорієнтація МП на надання ринкових послуг, зокрема в операціях з нерухомістю. Набувають розвитку МП з надання транспортних послуг, а саме з пасажирських та вантажних автомобільних перевезень та надання допоміжних транспортних послуг, у яких переважають туристичні агентства та бюро замовлень. Близько тисячі підприємств проводять діяльність у сфері готельного і ресторанного бізнесу. Зростає кількість підприємств з надання колективних, громадських та особистих послуг. Найбільш поширені вони у сфері відпочинку і розваг із надання індивідуальних послуг, а саме: послуг перукарень і салонів краси.

У виробничій сфері найбільше МП зосереджено у промисловості. Так, у 2004 році їх частка в загальній кількості МП у порівнянні з 1998 роком зросла на 1,2%[10]. Серед видів промислової діяльності кожне шосте діяло у машинобудуванні, кожне сьоме у харчовій промисловості та переробці сільськогосподарської продукції і майже стільки ж у легкій промисловості; кожне восьме у видавничій справі та поліграфічній промисловості.

Ринкові трансформаційні процеси в економіці регіону сприяли відповідним змінам у формах власності МП. Реформування власності за останні роки сприяло зростанню частки недержавних підприємств.

Такий перерозподіл форм власності пояснюється кількома причинами. По-перше, приватизацією та реструктуризацією підприємств, впродовж якої державна власність переходила в колективну: акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю. По-друге, колективні підприємства дозволяли об'єднати обмежені капітали. По-третє, вони розглядалися як засіб зменшення ризику: у випадку банкрутства учасники відповідають щодо зобов'язань товариства лише своїм внеском до статутного фонду, а не всім своїм майном як власники приватних підприємств.

На ріст МП колективної форми власності впливали процеси малої приватизації, яка відбувалася з 1992 по 1999 роки. Найбільшу частку приватизованих підприємств групи А (об'єктів малої приватизації) становлять підприємства у власності трудового колективу – 72% і орендні підприємства з наступним викупом – 10,5%[2, с.212].

У країнах перехідної економіки Центрально-Східної Європи в період становлення ринкових відносин в умовах відсутності початкового капіталу найбільш прийнятною була колективна форма власності. Однак з нагромадженням засобів великі МП почали розпадатися на більш дрібні приватні підприємства.

У країнах з ринковою економікою спостерігається інша тенденція. Наприклад, у США 80% всіх фірм є одноосібними, але на їх частку припадає тільки 10-14% загального обороту бізнесу. В основному це дрібні підприємства роздрібної торгівлі, консультаційного бізнесу, сфери громадського харчування та інших видів послуг [6, с.52].

За період 1991-2005 рр. серед МП спостерігалися певні тенденції організаційно-структурних змін. Найбільше МП організовується шляхом утворення нового та поновлення раніше призупиненої діяльності.

Проте з різних причин 2519 МП призупинили свою діяльність, причому кількість таких щороку зростає. Серед них 2279 МП тимчасово призупинили діяльність, 160 – перебувають у процесі ліквідації. Найбільше МП з числа тих, що призупинили свою діяльність в оптовій торгівлі і посередництві – 26,1%, роздрібній торгівлі побутовими товарами – 20,7%, обробній промисловості – 17% в операціях з нерухомістю, здавання під найм та послугах користувачам – 10,1% [10, с.21].

Темпи росту кількості зайнятих на МП були найвищими у 1992 році. У 1994 році на МП відбулося скорочення зайнятих. Причинами такого явища, крім іншого, стали: погіршення умов функціонування МП, запровадження регулярних заходів, що стримували розвиток бізнесу та сприяли його переходу в тіньову економіку. Саме в 1994 році було запроваджено оподаткування з доходів, а не з прибутку підприємств, розширився перелік видів економічної діяльності, що підлягають ліцензуванню, а також підвищилася вартість ліцензій.

Аналізуючи трудові аспекти діяльності МП, необхідно відзначити недостатній професійний рівень підприємців, особливо початківців, які не володіють знаннями маркетингу, менеджменту. У зв'язку з цим, необхідна державна кадрова політика, яка б враховувала потреби МП.

Висновки. Аналіз функціонування суб'єктів МБ у Миколаївській області виявив таке: в регіоні ще не створені умови, необхідні для їхнього ефективного розвитку. Економічні інтереси суб'єктів МБ реалізовані завдяки сфері обігу і цінових чинників, що не гарантує стійкого економічного зростання на перспективу.

Найбільший вплив на появу нових суб'єктів МБ в регіоні справляють такі чинники: 1) демографічна ситуація - більшість суб'єктів МБ виникають там, де вища концентрація молоді, тобто у містах, а не в сільській місцевості; 2) безробіття – у поєднанні з іншими чинниками може як прискорювати так і сповільнювати появу нових суб'єктів МБ; 3) рівень життя населення – чим вищий рівень, тим більше можливостей для створення суб'єктів МБ, що володіють капіталом або здатні його залучати; 4) інфраструктурні переваги регіону – сприяють залученню до нього інвестицій.

Головним стимулятором активізації МБ в регіоні має стати ринкова інфраструктура. Однак об'єкти ринкової інфраструктури, які функціонують в регіоні, надають послуги як великим підприємствам, так і суб'єктам МБ. У зв'язку з цим, суб'єкти МБ перебувають у нерівних економічних умовах у порівнянні з великими і середніми підприємствами. Це проявляється в обмеженості можливостей суб'єктів МБ щодо залучення позичкових та власних коштів, придбання сировини, матеріалів, устаткування, об'єктів нерухомості, використання передових технологій тощо. З метою поліпшення ситуації необхідно створити елементи інфраструктури, які будуть зорієнтовані на сектор МБ. Використовуючи зарубіжний досвід, в регіоні необхідно створити мережу бізнес-інкубаторів.

Дослідження показали, що в регіоні існує нагальна потреба у стимулюванні інноваційної діяльності. Враховуючи інтелектуальний потенціал регіону, впровадження інноваційних технологій у сферу виробництва та послуг є недостатнім. Підприємці регіону не готові вкладати кошти у розвиток інновацій, а небажання фінансово-кредитних установ фінансувати інноваційну діяльність зумовлене тим, що інвестиції в інноваційну діяльність характеризуються значним ризиком і забезпечують дохід через 5-10 років. Позитивні зміни у формуванні інституцій інноваційного розвитку (технопарків, технополісів, бізнес-інкубаторів) загалом незначно впливають на інноваційну активність через їх недостатнє поширення у всіх регіонах [7, с.51]. У зв'язку з цим у регіоні потрібно створити передумови для подальшого посилення стимуляторів і послаблення дестимуляторів інноваційної діяльності, а саме:

- підтримувати науково-дослідні та освітні установи, діяльність яких пов'язана з пріоритетними секторами економіки; стимулювати передачу результатів наукових досліджень для потреб виробництва продукції і послуг;
- переорієнтувати потоки інвестиційних ресурсів на інноваційну сферу.

Такі заходи допоможуть подолати інноваційну інертність суб'єктів МБ, підвищити їхню конкурентноспроможність і формувати експортний потенціал.

Література

1. Андрущенко Л.В. Фінансова думка Заходу в ХХ ст. – Львів.: Каменяр, 2000. –159с.
2. Амоша О. Вишневський В. До питання про оцінку рівня податків в Україні.// Економіка України. - № 8. – 2002. – С. 11-19.
3. Василик О.Д. Павлюк К.В. Удосконалення податкової системи в Україні.// Фінанси України. - №10. – 1997. С. 3
4. Медведчук С.В. Фінансово-господарські відносини держава-підприємництво. Львів, 2000. – 371с
5. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: Монографія / За ред. З.С. Варналія, - К.: Знання України, 2005. – 498с.

6. Разумнова И.И. Мелкие фирмы в США. экономика и управление. – М.: Наука. – 1989. – 126с.
7. Реверчук С.К. Малий бізнес: методологія, теорія і практика. – Київ: ІЗМН. – 1996. – 192с.
8. Юрій С. І., Бескид Й. М., Плішко І. В. та ін. Державний бюджет України: Навчальний посібник. – Тернопіль: Т.О.В. “ЦМДС”, 1998. – 277 с.
9. Статистичний щорічник України за 2005 рік / Держкомстат України за ред. Осауленко О.Г.. – К.: Консультант, 2005.- 591с.
10. www.stat.nk.ukrpack.net